

ՔՐԻՍՏՈՆԵԱՆԵՐԸ (ժնդարացած փանոսէի շար-
ժանիկ տակ)։ Աւելին։

ՓԱՆՈՒԷԼ։ Կը յուզուի երեքը։ Հրեշտակներ
բուն թռիչքը կը բարախէ մեր վերեւ։ (քարե-
պաշտն և յափշտակութեամբ ամփոփումի մը նրկայն
շտաքնեկն չնոտչ)։ Բարձր ճայնով)։ Վեր բար-
ձրացուցէք սրտերնիդ։

ՔՐԻՍՏՈՆԵԱՆԵՐԸ (ցնծոթեամբ) Աւելին։
ՓԱՆՈՒԷԼ (Քրիստոնեաներուն ամբոխիկն մեջ
կը մտնէ)։ Կ'ողջագուրեմ զձեզ սուրբ համբոյ-
րով մը։ (կը սկսի երբայ յամբարայն դեպի ի
խորք) պահապաններուն անձնատուր ըլլալոս
համար)։

ԹՈՒՐԲԻԱ (Փանոսէի առնեմ նշելով, հեզօրեմ
և արտաստուագիւն)։ Այսպէս կը թողուս բերե-
վան հրաժեշտի հրատուր արցունքը։

ՓԱՆՈՒԷԼ։ Կի՛ն զու, շրթունքներս մահկա-
նացու կաւէ են։

Կ'անցնի, առանց համբուրելու զամիկա։ Յն-
տոյ տեսնելով որ Թուրքիան առանձին կը մնայ,
հետո լրնմ հետեւող ամբոխէն, կը յաւելու։

Դուն մեայն կը մնաս։
ԹՈՒՐԲԻԱ (հագին զգայի ճայնով մը)։ Այս։
ՓԱՆՈՒԷԼ (խրեմ ընկերող Քրիստոնեաներուն
քանակաւ)։ Երգեցէք Աստուծայ։

Երկերը ժողոված են բոլոր ծաղիկները և կը
ցամեմ զամբողջ Փամուէի անցած սեղոյ նրկով
և հետամտով ձկնաստանին ծառերուն մէջ։

ՔՐԻՍՏՈՆԵԱՆ ԿՆԵՆԵՐԸ Ո՛հ տուէք վարդեր լի
լի ձեռքերով, արթուն հոգիներ, փեռան կու-
գայ։ Մերկացուցէք բլրակները, փեռաներն ու
պարզեղները, ծաղիկներ ողջնուն վրայ, ծա-
ղիկներ սերտ բարեպաշտիկ ցնորքին։ Մաղիկ-
ներ վշտին, ծաղիկներ մարտիրոսութեան....

Թուրքիան պարտէզին մէջ մայր մնացած է։
Երգը հետամտով կը նուաղի։

ԹՈՒՐԲԻԱ (Աչքով փանոսէի քայլերը դիտելէն
չնոտչ)։ Այս։ Բեշ փրկելու համար։ Բայց ի՞նչ
երազ խորտակուեցան։ (կը կորցնի աղբիւրին
նըզրքին)։ Հո՛ւ զրու ի՞նչ ձեռքը.... (և կը համ-
քոտքի քարը՝ այն տեղն ոտք դրած է անիկա)։
Հո՛ւ համբոյրը.... և արցունքը։ (եղին)։ Ա-
կանք կը զնէ քրիստոնեայ երգին որ քանի կ'եր-
բայ կը կորստի հետեւն)։

ՀԵՆՐԻԿՈՒՐ ՆՐՔԸ։ Ո՛հ տուէք շուշաններ լի լի
ձեռքերով և վայրի ծաղիկներ ճերմակ ու կար-
միր։.....

ԹՈՒՐԲԻԱ։ Քանցը երազ մը, սուրբ երազ մը
եղան։ Հեռուն, հեռուն, մեռնող երգին մէջ կը
լսեմ զայն դեռ....

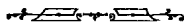
ՀԵՆՐԻԿՈՒՐ ՆՐՔԸ։ Ձուտը թ է ան որ կը մեռնի
ճշմարտ Աստուծայն համար։ Փրկելու է ան
որ կը հաւատայ։ Սէր, Սէր, Սէր....

ԹՈՒՐԲԻԱ։ Կը լսեմ զայն դեռ.... և կ'երգէ։
Սէր, Սէր.... (յանձնով վերջին ճայններն հաս-
կընայ)։ Կը լսեմ զայն դեռ.... (երկար շտաքնէ

չնոտչ, ցաւագին կերպով)։ Ա ւ՛ն՛ ւ՛ն՛....
(և կ'իյնայ ժոնկերուն վրան)։

ՎԵՐՔ ԵՐՐՈՐԴ ԵՐՐՈՐԴ ԵՐՐՈՐԴ

Թարգմ. Հ. ՍԵՐՍԷՆ ՂԱԶԻԿԵԱՆ

ԱԶԳԱՅԻՆ ՅԱՌԱՋԱԴԻՄՈՒԹԻՒՆ

ՏՕԲԹ. ՊՕՂՈՍ ՔՕԼՕԼԵԱՆ ԵՒ ԻՐ ՆՈՐ ՀՐԱ-
ՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆԸ

ԱՆՆԵՏԱՅՈՒՄ տարւոյն վերջի շարժումն
բժշկական թերթերուն մէջ ուրախութեամբ
կարգադրեց, թէ՛ տօքթ. Պօղոս Քօլօլեան
Փարիզաբնակ ծանօթ ջլխատաբոյժը, Դեկ-
տեմբեր 2 16ին Փարիզու Բժշկական Կա-
ճառիկն (Académie de Médecine) տարեկան
մրցանակաբաշխութեան հանգչէին մէջ վար-
ձաւորութեան արժանացիք է։ Հիշու ալ ար-
դէն յարգելի բժիշկը Académie de Mé-
decineի պատուանշաւ (Prix Baillarger)
կոչուած մրցանակով, և ահա այս տարի կը
ստանայ ուրիշ մը (Prix Deporte) մրցա-
նակը, իւր մէջ նոր աշխատութեան համար,
զոր Փարիզեան թերթերը մեծ գովեստներով
ծանուցին անցեալ տարի։

Հայ բժիշկներու մէջ տոննով տօքթ. Յով-
սէփ Պէլյանն եղած է միայն, որ կէս տարի
առաջ կըցած է Փարիզ հաստատուելով մեծ
յառաջադիմութիւններ ընել, և բժշկական
ընտիր հրատարակութիւններով արժանի ըլ-
լալ Académie de Médecineի այլ և այլ
վարձատրութիւններուն։ Պէլյանն ի վեր ա-
ռաջին Հայ բժիշկն է կարծեմ տօքթ. Քօ-
լօլեան, որ ֆրանսացի բժիշկներու հոծ բազ-
մութեան մը մէջ, կը յաջողի Հայ անունն
արժանացունել Փարիզու բժշկական բարձր
գոյն կանառի ծափերուն, և այլու ըլլալ
մեծապէս պատուաբեր արդի Հայ բժիշկու-
թեան։

Հրապարակաւ կը շնորհաւորեմ ուրեմն
դիւրքն իւր այս յառաջադիմութեանն համար,
կը շնորհաւորեմ մանաւանդ այն աշխատու-

թիւներուն համար¹, որոնցմով սերտիւ գրկած է նա ջղային և մտային հիւանդութիւններուն դժուարակենդիւ ճիւղը, և որուն մէջ՝ արդէն իսկ սկսած է նշանակելի գիրք մը և անուն մը ունենալ իբրեւ փարիզեան բժշկի։

Տօքթ. Քօլօլեան իւր բժշկութեան առաջին քայլերէն իսկ սկսաւ իւր մանրախոյզ հետազոտութիւններուն և փորձառութիւններուն համարը տալ շարունակ բժշկական աշխատչին, հեղինակ ըլլալով շխտատարանական կարգ մը լուրջ երկատիրութիւններու, որոնց ամէնէն ընտիրը, չըսեմ Գլուխ-Գործացը, այն երկարաշունչ աշխատութիւնն է, որ կ'աբանանայ Académie de Médecineի բարձր գնահատման և մրցանակին։

Տօքթ. Քօլօլեանի վարձաւորեալ այս աշխատութիւնը բաւական ընդարձակ գործ մըն է, գրեթէ ստուար հատոր մը, բաղկացեալ 500ի մօտ էջերէ, և կը կոչուի՝ «Traité de Thérapeutique de maladies Mentales et Nerveuses. Hygiène et Prophylaxie». այսինքն՝ Դարմանաբանութիւն մտային և չղային հիւանդութիւններու։ Առողջապահութիւն և Նրխագոյնութիւն։

Տպուած ընտիր թուղթի վրայ, գրուած շատ աւանան ֆրանսերէնով և կուռ ու մեկին բացատրութիւններով, լոյս տեսած է անցեալ տարւոյն սկիզբները, Ժ. Գ. Պալսիէն և Ֆիզ Տպարանէն փարիզու իւր աօքթ. Քօլօլեանի այս հրատարակութիւնը, ինչպէս գրեյին արդէն փարիզեան բժշկական թերթերը, աւանանմեծ պակաս մը կը լրացունէ բժշկութեան մէջ, որուն համար է որ Académie de Médecineը կը պահէ զայն Տքօրութեան մրցանակով։

Մինչեւ ցարգ շատ ու շատ անդամներ գրուած է ջղային և մտային հիւանդութիւն-

ներու վրայ. շատ ու շատ անդամներ գեղեցիկ վարդապետութիւններով, ճարտար փորձերով նկարագրուած են անոնց ծագումը, բազմազան տեսակները, տարրերու թիւները, և այլն. Շառքօի, Պալի, Մանեսի, Լիւիսի, Վուազէնի, Կուսսէի գրիչներ հատորներ լեցուցած են զանազան կերպ մտային ախտերու և ջղային հիւանդութիւններու մասին, բայց ոչ չհիւանդութիւններուն այլեւայլ դարմանները ընդհանուր կերպով պատկերացնող գիրք մը տակաւին լոյս տեսած չէր, և աւստիկ այս պակասն է՝ զոր աօքթ. Քօլօլեան կը փորձէ լրացունել իր Նորընծայ հատորով. աշխատակից առնելով իրեն փարիզեան ուրիշ շխտաագէտ մը, մեծանունն աօքթ. Բօլ Կառնիէ բժիշկը։

Այս հատորը, ինչպէս կարգացողը կը տեսնայ, արդիւնք է գիտական բազմակերպ խուզարկութիւններու, երկար ու խղճամիտ հետազոտութիւններու, զորոնք՝ աօքթ. Քօլօլեան Բօլ Կառնիէի փորձ հմտութեամբն հակադռնել վերջն է, որ համարձակած է ներկայացունել բժշկական աշխարհի. և ատոր լուրջ աշխատութիւն մը ըլլալուն աւելի լինէ մեծ իւնեռականութիւն, զան մրցանակ Académie de Médecineի, որ այնչափ խիտ է, այնչափ ժլատ է մրցանակ տալու մասին, մանաւանդ օտարին։

Քօլօլեան-Կառնիէ հրատարակութիւնը բաժնուած է վեց մասերու։ Առաջին մասն ակնարկ մըն է ջղային ու մտային հիւանդութիւններու դարմանի պատմութեան, որուն մէջ մանրագնան պարզուած կը գտնանք Հիպոկրատ բժիշկին առաջ և յետոյ Հիներու քով ջղային ու մտային հիւանդութիւններու ծանոթութեան տկար աստիճանն և

1. Տօքթ. Քօլօլեան ֓արիզու մէջ 1898էն է վեր. բացի վերոյգրեալ աշխատութիւնէն, հրատարակած է հետևեալները,

1°. Les alcooliques persécutés 1898
6°. Le traitement moral dans l'aliémentation 1900
7°. L'aliémentation dans les maladie mentales et nerveuses 1900
5°. Les Hallucinations psycho-motrices verbales dans l'alcoolisme 1899

4°. La toxicité du sang dans l'Epilepsie 1899
3°. Les troubles trophiques de la paralysie générale 1898

6°. Hyperesthésie corticale dans l'alcoolisme aigue 1900

2°. Etude sémiologique de l'agitation 1898

9°. L'action physiologique des différents sels de soude sur les poissons d'Eau douce 1901

10°. La toxicité des alcools chez les poissons 1901

անոնց դարմանումին գրեթէ անկերպարան ու անորոշ վիճակը, որ Աղբաւայրեան ժամանակներու մէջ ալ մեծ փոփոխութիւն մը չի կրելով, հազիւ Միջին դարու մէջ, բայց աւելի վերածնութեան դարու առարկայ կ'ըլլայ մասնաւոր ուշադրութեան, շնորհիւ Տէլ-բաթի, Բասկալի, Լայպիշի, Նիստոնի, Մալպոմանի պէս հոյակապ իմաստասէրներու, և լուրջ ուսումնասիրութեան նիւթ կ'ըլլայ, Բլաթէն, Տանիէլ Ալենդէն, Սիտէնամ, Ռիւլէս, Ինչպէս նաեւ Ռօպէլոմարն, Սթալ բժիշկներու և 17^{րդ} դարուն վերջն ալ իտալացի Բակկիլի մեծանուն բժշկին, զոր հայածին կը հրատարակէ, որդացեալն Հ. Ղեւոնդ Վ. Ալիշան: Ասոնց հարթած շաւղին մէջն է որ ընթանալ կը սկսին 18^{րդ} դարու բրժիշկներէն Վիէտանս, Հօֆման, Պօէրալ, Մօսկանի, Բիէն Բօմ, Գիլլէն և ուրիշներ, որոնք կարեւոր աշխատութիւններով ու փորձարկութիւններով մեծ յառաջդիմութեան մէջ կը գնեն ջլախաւորներու դարմանումի եղանակը, և մանաւանդ կը յաջողին հէզ մտախաւորները ազատել իրենց ախտը կաշուէնէն, փրկել զանոնք յանցապարտի կատանքներէն, Պրոկոստեան չարչարանքներէն, և իրրեւ պարզ հիւանդներ արժանի ընել զանոնք գլոխկան յարկերու ու մասնաւոր բժշկական խնամքներու:

Ասոնցմէ յետոյ կը ծնի նշանաւոր Բինէլլ, որ 18^{րդ} դարու վերջերն ու 19^{րդ} սկիզբներէն բոլորովին նոր թուական մը կը բանայ ջլապարմանութեան. Բինէլ Հիմնադրական կ'ընէ բոլոր հին վարդապետութիւնները, և յաւելեալան փառքի արժանաւոր եռանդով կը հիմնէ Սալբէթիէնի ախ մեծ դպրոցը, միմիայն ջլախաւորներու յատուկ փարիզեան ախ տիեզերահաշակ դարմանատունը, ուր յետոյ՝ Էսքիտօյներ, Լասսէկներ, և վերջ ի վերջոյ ալ Շաբօ, Մօսո տը Թուս, Պալ, Ժօֆուս, Օկիստ Վուազէն, անցնել և ներկայ դարու նշանաւոր գիտուններ, իրենց հէկայ գործերով և անմահ աշխատութիւններով ստեղծեցին ախ հզօր միջոցները, որոնցմով այսօր ջլախաւոր և մտախաւոր հիւանդներ ամէն տեղ կը վայելեն գիտութեան բարերար խնամքներն և բուժիչ դարմանները:

Պանծալի գործ, որուն հեղինակներուն յիշատակը սօքթի Քօլօլեանց հիանալի ներբողեանով մը անմահացունելէ յետոյ, կը սկսի իր երկին Երկրորդ Մասը, զոր նուիրած է ջլային և մտային հիւանդութիւններու լիւղհանուր Դարմանաբանութեան և Հատորին ամէնէն կարեւոր մասն է այս, որուն մէջ քարոզած լաւագոյն միջոցներէն կը յիշեմ միայն ամէնէն նորագոյն և ուշադրութեան արժանի դարմանումը, isolement (մեկուսացում) և alitement (մահձարկում) ըստածը, Էսքիտօյի, Վէո Միէլլի քարոզած ալ երկու հզօր միջոցները, որուն նպատակն է՝ մտախաւորը կամ ջլախաւորը զատել իրեններէն, հանել իւր միջավայրէն, և զայն մեկուսացունել առանձին տեղ մը մասնաւոր սենեակի մէջ, ուր օրուն մեծ մասը անկողինի մէջ անցունել կու տան անոր. կարգաւ, գրեթէ քարեկամի, ազգականի հետ տնտեսիլ կ'ազդիտի հիւանդին, որ միայն իւր հսկողին և դարմանիչ բժիշկին այցելութիւնը կ'ունենայ, հիւանդութեան համեմատ, ամիս մը, երկու ամիս և աւելի կը տևէ դարմանումի այս եղանակը, որուն վրայ հետզհետէ կ'աւելնայ նաեւ ջրաբուժական զանազան տեսակներ, պտոյտ, ժամանց և այլն: Isolement-alitementը շատ մեծ հրաշքներ կը գործէ այսօր բժշկութեան մէջ, և անդարմանելի կարծուած ջլային ու մտային շատ վիճակներ բուժուելով կը բուժուին շնորհիւ այս միջոցին: Դարմանաբան աւրեւիջքիներուս համար անծանօթ բաններ են դեռ isolement, alitement. Երեսնէրդ բառեր են մեր ականջին հնչող, որոնց պարզ և անծախ գործադրութիւնը մեր Ազգային հիւանդանոցին մէջ դեռ գոյութիւն չունի:

Բաւական երկար բացատրելէ յետոյ Մեկուսացումի և Մահձարկումի կատարման եղանակները, սօքթի Քօլօլեան կ'անցնի Գ Մասին, ջլախաւորներու անդեան մասին, որուն մէջ իրրեւ կերակուր, կ'ընդունի նախ կաթը, կաթը այժ, կենսաառու կաթը նախ, և յետոյ ուրիշ կերակուրներ, անոնք ալ կարգաւ և տակաւ, զի առանց կերակուրներու զգուշութեան, առանց ստամոքսի և ալիճորդներու հանդարտութեան, առանց կաթի, մե-

կուսացումը և մահճարկումը զօրաւոր պարման
բլլալէ կը դպարի ե յազդեր բնաւ ջիդին ու
միաբերն։ Այս մասէն վերջը՝ Դոփին մէջ մահ-
րաման կը նշանակէ բոլոր ջղազեղերը իրենց
պէսպիսութիւններով և յատկութիւններով,
սրունք պէտք եղած ժամանակ, հիւանդութեան
տեսակին ու միժմակին համեմատ կրնան մա-
տակարարութիւն հիւանդին։ Հարկ չեմ տես-
նար մի առ մի թուել զանոնք, որոնց զըլ-
խաւորն և նախապատիւր, է դեռ և էր, հոչա-
կաւոր Պոսիւս տը Բօրասիումը, Քյօտայը,
Թաիօնայը և պատկառելին օթիօմը իւր սա-
րօք, իբրեւ թմբրեցուցիչներ և հանդարտե-
ցուցիչներ զանազան գրգռութիւններու։ Այս
մասին մէջն է, որ Քօլօլեան կը խօսի նաեւ
լրաբուժական այլեւայլ միջոցներուն վրայ,
տաք և պաղ ջուրին ազդեցութեանը վրայ,
ինչպէս նաեւ ելքերարբուժութեան, մարմնա-
մարզի, մարձուժի, և բարոյական զանազան
բուժարար միջոցներու վրայ, որոնք կ'ամբող-
ջացունեն մտա-՝ ջղազարմանական գլուխը։

Հինգերորդ մասին մէջ կը յիշէ ջղային
և մտային հիւանդութիւններու Մամուսուր
դարմանումները, ինչպէս Մելանոլիան (alcoo-
lisme), ուղեղի ծանրութեան (Congestion
cérébrale), խելառութեան (folie) և ասոր
զանազան տեսակներուն, ջղազարմութեան
(Hystérie), ջղահեծութեան (Newrasthé-
nie), մարմնախաղի (Chorée), լուսնոտու-
թեան, և այլն, և այլն, որոնց մէջ isole-
mentը և alimentը դարձեալ մեծ դեր կ'ու-
նենան։ Յետոյ կը սկսի վեցերորդ ու վեր-
ջին մասը, որ գրուած է ջղային և մտային
հիւանդութիւններու զլխաւոր պատճառնե-
րուն, ու անոնց պէմ ձեռք առնուելիք նա-
խազգուշական և առողջապահական միջոց-
ներուն վրայ։ Ժառանգականութեան, իրեւ
պատճառ մտային և ջղային հիւանդութիւն-
ներու, մեծ դեր մը իրաւամբ կը վերադրէ
տօքթ. Քօլօլեան, ինչպէս նաեւ արդի քա-
ղաքակրթութեան այլեւայլ ծանր պահանջ-
ներուն յառաջ բերած ջղապրզութեան ու
ջղազրդութեան, և բարոյականի վրդովիչ
ու խանգարիչ եղող զանազան արկածներուն
ու պատահարներուն։ Կը խօսի Գաղղիական

ախտին և ալքոլամանութեան վրայ, օդիին
վրայ, որուն մարդկութեան ամէն խաւերուն
մէջ գործած զառն աւերները յայտնի են
արդէն։ Օդիէ մտեալներէն կամ ֆոնանկա-
տաւորներէ սեռած էակներն են որ կ'ըլլան օր
մը ջղազարներ, ապուշներ ու մոլինիք։ Օդիէ
մոխալներն են որ կ'ըլլան յիմարներ, կա-
տպի խեղներ, արիւնարբոս ոճրագործներ,
ախանդանուսներ, լուսնոտներ, որոնց թիւը
օրէ օր ճիշդունելու բարի եղանակն է և մեծ
իշխով, որ տօքթ. Քօլօլեան կը պատուիրէ՝
մաքուր ու բարոյական լաւ կենցաղ, առող-
ջապահ կեանք, մարտ ալքօօլի պէմ, զգու-
շութիւններ ակրոպիտեան ախտերու պէմ, և
մանաւանդ մասնաւոր դատարարականութիւն ու
աշխուրջ հսկողութիւն ջղայիններէ ու ախ-
տաւորներէ ծնած մանուկներու կրթութեան։

Այսպիսի օգտակար խրատներով և ազդու
միջոցներով, զորս համառօտաբար կը յիշեմ,
կը վերջացանէ Քօլօլեան իւր Գիրքը, որուն
մէջ չի գրեր սակայն մասնաւոր էջ մը երաժշ-
տութեան, և հազիւ հարեանցի մը զայն կը
յիշատակէ պատմական մասին մէջ։ Երաժշ-
տութիւնը, նուագերգութիւնը այսօր ջղային
և մտային հիւանդութիւններու վարմանին
կարգը զատուած են, չգիտեմ՝ թէ ինչո-
ւառքով։ Քօլօլեան չէ ուզած խօսիլ այս մա-
սին, թէեւ առանց ատոր ալ իւր աշխատու-
թիւնը գուրկ չէ կատարելութիւնէ և կոշուած
է մեծ ծառայութիւն մը մատուցանելու տա-
ռապող Հէգ մարդկութեան։

Ջլայնութեան, մտայնութեան այս հիւծիչ
ժամանակներ մէջ, այս մեծ դեր պիտի կա-
տարէ տօքթ. Քօլօլեանին Գարմանաբանա-
կան այս ընտիր հատորը, որ ի՛նչ միայն
բժիշկներու բնութեցանութեան արժանի է,
այլ և ոչ բժիշկներու ալ լաւ խորհրդատու
մը և ընտիր առաջնորդ մը։

Կը մտքեմ՝ որ տօքթ. Քօլօլեանի ջան-
քերն արդիւնաւոր ըլլան շուտով, և ինքը
արժանի ըլլայ զեռ շատ բարձր մրցանակ-
ներու, աւելի մեծ յառաջագիտութիւններու,
զորս ինչպիսիւսամբ պիտի ծափահարէ միշտ
իւր բարեկամը։